

O lastnini in njeni uporabi: javna in zasebna lastnina

prof. dr. Zdravko Kobe

Blaž Kosovel: Ali je res enako, če zasedeš zapuščeno tovarno, ki je v lasti občine, in tem, da se naseliš k nekomu v stanovanje?

Zdravko Kobe: Kaj je lastnina, kakšne pravice, pa tudi kakšne obveznosti prinaša s seboj? Znan je stari odgovor Proudhona: »Lastnina je tatvina.« Toda mislim, da je tu treba biti nekoliko previden, saj Proudhon opozarja na spornost in nejasnost pojma lastnine, ni pa neposredno proti lastnini kot taki – ni za odpravo privatne lastnine. Proudhon meni nekako tako: »Če bi vas nekdo vprašal, kdo je suženj in kaj je suženjstvo, in bi rekli 'suženjstvo je umor', bi to seveda vsi razumeli. Če bi pa na vprašanje, kaj je lastnina, odgovorili 'lastnina je tatvina', bi se zgražali in vas imeli za nevarnega revolucionarja.«

Kaj je torej lastnina? Najprej jo je treba razlikovati od drugih oblik, recimo od posedovanja. **V prvem približku je lastnina oz. lastninsko razmerje ali lastništvo družbeno priznana (in verjetno) izključna pravica neke osebe do prostega razpolaganja z nečim.** Če bi se dotaknili katerekoli točke te opredelitve, bi opazili, da je opredelitev sporna, vendar bi opozoril na tri zadeve:

1. Ne glede na to, kako je lastninska pravica utemeljena, je treba opozoriti, da se lastnina razlikuje od (gole) posesti po tem, da **lastnina vključuje normativno razmerje, ki je večinoma deležno družbene ali kakšne drugačne oblike zaščite.** Tako je lastnina s tega vidika smiselna in obstaja zgolj kot družbena institucija. In mislim, da sama institucija zasebne lastnine posega v naravno stanje.

Sama institucija zasebne lastnine implicira odpravo enakosti – zakaj? Zato, ker bolj podpira tiste, ki imajo [lastnino], kakor tiste, ki [je] nimajo. S tem je lastninsko razmerje družbeno sankcionirana zaščita privilegiranih. In že zaradi tega se zastavlja načelno vprašanje, zakaj bi nekdo, ki nima [lastnine], bil zavezan k spoštovanju tistega, česar so se polastili drugi.

2. Ne glede na to, kako je opredeljeno izvorno stanje (in opredeljeno je različno: skupno lastništvo, nobenega lastništva ali naravno razmerje lastništva), lastninsko razmerje zmeraj zahteva sankcioniran, predviden in legitimen način pridobitve lastnine. In recimo, da je v splošnem to ali izvorna polastitev (se pravi, če nekaj prej ni imelo lastnika, postanete lastnik nečesa, kar pred tem ni bilo lastnina) ali prenos lastništva (ki je možen na različne načine: s pogodbo, delitvijo, itn.). Ampak **vsekakor velja lastnina za upravičeno, pravično, zgolj pod pogojem, če smo do nje vsi v enakem položaju.** Locke recimo v svoji razpravi *O vladanju* govori o izvorni pridobitvi približno v tem smislu: »Dobro, bog nam je vsem dal nalogo, da se polastimo zemlje in če se je polastim jaz (tako da pomešam svoje delo z neko zemljo), s tem nikogar ne prikrajšam. Zakaj? Ker je naokrog še dovolj lastnine.

Tu se pojavi težava. Vsakdo, ki se polasti nečesa, s tem zmanjša obseg tistega, kar ostane za delitev. Predvsem je težava v tem, da danes pravzaprav ni več dobrin brez lastnika – to pomeni, da v odnosu do lastnine nismo vsi v enakem položaju. S tem pade tisti izhodiščni kriterij pravičnosti izvorne delitve. Zato je pravičnost te institucije, recimo temu, vprašljiva. V resnici lahko rečemo, da **lastninsko razmerje deluje kot družbeno**

sankcioniranje začetnih privilegijev. Vedno ostaja vprašanje, kako se je lastnina nagrmadila, kako je postala lastnina, od kod lastnina? O tem umazanem vprašanju se v spodobni družbi ne govori. Ker če bi se govorilo o njem, bi hitro ugotovili, da so izvori [lastnine] umazani, in da je zato tudi trenutno lastninsko razmerje vsaj nečisto.

3. Opozoril bi na **distinkcijo, ki izvira pri Heglu** (meni zelo ljubem avtorju – od njega sem se največ naučil in mislim, da ima v osnovi prav). On namreč vpelje razliko med *Eigentum* in *Vermögen*: med lastnino in premoženjem. **Lastnina** je pri Heglu v strogem pomenu način, kako abstraktna oseba (se pravi zgolj samo identiteta, brez kakršnekoli vsebinske določnosti) dobi objektivni predmetni obstoj. To se zgodi tako, da svojo svobodno voljo položi v neko zunanjo reč, ki je neposredno dana, in reče: »To je moje.« Kar pred tem ni imelo volje, je sedaj postalo obstoj moje volje. In če tako opredelimo lastnino, in to je njena prva opredelitev pri Heglu, je lastnina po svojem pojmu zasebna, osebna (kar pomeni, da je lastnik izvorno samo eden; potem lahko nastopajo razne povezave, a izvorno je lastnina neposredno razmerje med abstraktno osebo in posamezno rečjo, ki pred tem ni imela lastnika) in neomejena (v smislu, da ni vezana na noben vsebinski preudarek – in zaradi tega lahko lastnik z njo, ker gre pač za manifestacijo njegove volje, naredi, kakor ga je volja). Povedano drugače: lastnina je (znotraj tega) sfera subjektive neomejene [volje] in lastnik lahko s svojo lastnino naredi karkoli – torej, kar ga je volja, torej, po svoji presoji – lahko jo tudi uniči.

Na drugi strani je **premoženje**, ki je praviloma **vezano na kolektivni subjekt**: najprej se pojavi pri pojmu družine, nato pa se lahko veže na širše družbene skupine in deluje kot *Vermögen*; se pravi kot zmožnost, opolnomočenje – tisto kar naj omogoči zadovoljitev interesov tega subjekta (običajno kakšne družine oz. države).

Kot vidimo, je razlika ta, da je premoženje kvalitativno zaznamovana lastnina. Če je lastnina neopredeljena, če je zgolj reč, v katero se je naselila neka posebna volja, ki lahko potem [z rečjo] prosto razpolaga, ima premoženje neko poslanstvo. **Recimo, da je premoženje lastnina z namenom, z nekim smislom. S tega stališča premoženje ni več na voljo, prosto in na razpolago samovolji tistega, ki razpolaga z premoženjem.** Promet z njim je potemtakem omejen. Vsekakor sedaj nihče nima pravice uporabljati premoženja v škodo tistega, čigar premoženje naj bi tvorila – lahko jo uporablja zgolj smotno, zgolj v skladu z interesi [tistega], čigar premoženje je.

BK: Kakšna je torej razlika med zasebno in javno lastnino?

ZK: Če je bila to opredelitev [razlike] med lastnino in premoženjem, bi na hitro rekel:

razdelitev med zasebno in javno lastnino se prekriva z razliko med lastnino in premoženjem. Zaradi tega sem jo tu sploh vpeljal. Lahko bi rekli, da je javno imetje premoženje (po konceptualni opredelitvi). Nosilec javne oblasti, se pravi tisti, ki razpolaga s premoženjem, z javnim imetjem, ga zaradi tega ne more uporabljati po samovolji, ampak ga mora upravljati v skladu z interesi in v dobro skupnosti. To pomeni, da tu ne gre za profit, nikakor ne, razen če se skupnost odloči, da bo postala profitno podjetje, ampak mora biti znotraj skupnosti to, da omogoča zadovoljevanje njenih potreb, kot je recimo *selbstbestimmung* (samouveljavitev, samorealizacija, skupno življenje). Temu je namenjeno premoženje, javna lastnina. Nasprotno pa je zasebno imetje lastnina v skladu s tisto začetno opredelitvijo – in od tod izhaja, kot rečeno, da lastnik s svojo osebno lastnino, z zasebnim imetjem lahko naredi karkoli. Lahko ga uporabi, uživa ali tudi zlorabi (v skladu z rimsko definicijo). In če se mu tako zdi, ga lahko povsem upravičeno (če ga lahko uporabi kakorkoli) uporabi z izključnim namenom profita – ne glede na to, kaj drugi mislijo. Njegova lastnina je pač obstoj njegove svobodne volje in v primerjavi s tem so vsi ostali brez pravice – nimajo besede pri njegovi volji.

Ampak! Čeprav je lastnina po svojem pojmu neomejena, mislim, da vendarle obstajajo utemeljitve za omejitve razpolaganja z lastnino in za njeno regulacijo. **Najprej je treba ugotoviti, da lastnina pomeni tudi odgovornost.** Ker je namreč moja lastnina obstoj moje volje, je to moja volja – kar pomeni, da so učinki, ki jih proizvede moja lastnina, v skladu s tem tudi učinki moje svobodne volje. So torej moja dejanja. In za te učinke sem potemtakem odgovoren jaz. Primer: če opeka pade [na nekoga z moje] strehe, velja, da je to moja krivda – kar pomeni, da sem jaz odgovoren za to in potemtakem moram nositi škodo. Če moja lastnina povzroči škodo drugemu, jo moram načeloma poravnati jaz. In ker je lastnina družbena institucija in ima moja lastnina lahko učinke na druge, se torej v javnem prometu [z lastnino] vendarle lahko vzpostavijo, kot rečeno, regulacija in omejitve. Mislim, da je celo mogoče narediti korak naprej in reči, da lastnina nikoli ni zgolj moja lastnina ampak ... kako že gre tisto? – »Moja pesem ni moja pesem, moja pesem je pesem vseh nas«. Enako velja po moje tudi pri lastnini: **Moja lastnina ni samo moja lastnina, to je lastnina hkrati vseh nas.** Zakaj?

Zaradi tega, ker ni mogoče vnaprej povedati, kakšne učinke bo imela. Vsaka uporaba lastnine vpliva tudi na druge, prinese korist ali, to je posebej nevarno, škodo za druge, in pomembno je, da te škode ni mogoče vnaprej določiti. Ni mogoče jasno povedati, kje poteka črta med mojo odgovornostjo in tistim, kar ni moja odgovornost. Ker tega ni mogoče določiti vnaprej – zakaj pa ne? – **ker je prihodnost nepredvidljiva in negotova, v resnici nikoli sam nimam svoje lastnine, temveč so na moji lastnini zmeraj udeleženi tudi drugi.** In tudi po tej plati lahko rečemo, da je kolektivni lastnik zmeraj prisoten v vsaki privatni lastnini. To je zdaj zgolj radikalizacija tistega prvega koraka.

Še nekaj bi dodal. Če rečemo, da je lastnina obstoj svobodne volje, je pomembno dodati, da to ne pomeni, da je edina pravica, se pravi pravica moje svobodne volje, že absolutna.

Pomeni zgolj, da jo lahko omeji zgolj neka druga pravica; torej neka druga svobodna volja. In to nazadnje pomeni, da utemeljitev lastnine v svobodi (in edino na svobodi je mogoče utemeljiti pravico) vsekakor dopušča obstoj legitimnih konfliktov. Povedano drugače: **če rečem »To je moja lastnina,« to ne pomeni, da morajo zdaj ostali preprosto umolkniti.**

Kako se bo ta konflikt med pravico enega in pravico drugega razrešil v konkretnem primeru, je seveda odvisno od konkretnih okoliščin. Ampak dobro je vedeti, da je lastninska pravica, vsaj pri Heglu, najbolj abstraktna oblika pravice. Obstoj abstraktne osebe je najšibkejša (če hočete) oblika obstoja svobodne volje. In ko gre za trk lastninske pravice in pravice do obstoja konkretne osebe, je za Hegla (tistega, ki naj bi poudarjal moment države) vsekakor ta druga pravica višja. In zato ima za Hegla človek, ki je lačen, pravico, da za uveljavitev svoje svobode, poseže po lastnini drugega. Tukaj gre za pravico – zakaj? Ker gre za trk dveh pravic. V vsakem primeru gre za obstoj svobodne volje in ker je obstoj svobodne volje v njeni celoti pomembnejše od obstoja abstraktnega pojma osebe, ima v tem primeru prednost pravica do obstoja. In od tod celotna problematika drhali: namreč, gre za vprašanje, do česa imajo pripadniki civilne družbe pravico? Med drugim imajo pravico [do tistega, kar je] potrebno za obstoj. Tako da od tod, pri Heglu, sledi tudi pravica do, če hočete, revolucije – do odprave tistega družbenega sistema, ki sistematično povzroča krivico. Vsekakor je pomembno to, da lastninska pravica, če lastnino vežemo na abstraktno osebo na eni strani in javno lastnino na premoženje, ni absolutna in neomejena.

V zvezi z Rogom bi na kratko rekel: Nekdo, ki je izvoljen na volitvah, ima določeno demokratično legitimnost. Kako daleč sega to pooblastilo, ki ga dobi nekdo, ki je izvoljen (tudi glede na to, kolikšna je bila volilna udeležba, s kakšnim programom je bil izvoljen, kakšna je potem koalicija), je zelo nejasno. **Oblast ni privatna lastnina, kar pomeni, da tisti, ki zmaga na volitvah, s temi pooblastili ne more razpolagati po mili volji.** Če bi bil Rog ena od velikih tem predvolilnih spopadov, soočenja mnenj, in bi točno na tej točki recimo bil nekdo imenovan na funkcijo, potem bi bila njegova politična legitimnost v tem odnosu večja – a kolikor vem, se to ni zgodilo. Poleg tega bi rekel, da so volitve le en del demokratičnega oblikovanja polja in da se politični boj v tem nadaljuje. Tudi če bi Janković nastopil s programom »Iz Roga bomo naredili galerijo, knjižnico, mesto srečevanja, karkoli ...« in da bi [za ta program] dobil zelo veliko večino, to po moje ni točka, kjer bi morali vsi ostali reči: »Aha, ljudstvo je spregovorilo«, temu se je treba ukloniti. Ne. Tukaj se začnejo nova politična dogovarjanja iz nekoliko drugačnih izhodišč, vendar brez jasnega konca. Mislim, da je končna odločitev zmeraj rezultat konkretnih razmer v političnem spopadu.

Pogovor se je odvil v okviru cikla javnih razprav *Rog postaja mesto* 25.6.201 – II. tematski sklop, ki se je osredotočal na vprašanje lastnine in njene uporabi. Posnetek dogodka je dosegljiv na: https://www.youtube.com/watch?v=c95sgBY_gU

Dogodek moderiral: Blaž Kosovel; Transkripcija: Aljaž Bašin; Jezikovni pregled: Marko Juvan; Uredila: Nika Grabar